

ИВАЙЛО РУНЕВ

НАЧАЛОТО

chitanka.info

На първите книжарски щандове в освободена България бързо намира място и фантастичната книжнина. Както и следва да се очаква, началото е поставено с романите на Жул Верн. Малко след отпечатването на „Осемдесет дни около света“ в пловдивския вестник „Марица“ (от 1 януари 1880 година) романът излиза и като самостоятелно издание на „Христо Г. Данов“ С тази книга започва дългата вахта на Ж. Верн у нас. От неговите над 80 литературни творби (разбира се, не само фантастика и не само романи) на български език са преведени досега почти 50. Ненапрасно френският фантаст е любимец на редица поколения български читатели и влиза в десеторката от най-издаваните писатели у нас. А фантастичното в „Осемдесет дни около света“ не е броят на дните за пътешествието, които и тогава не са били непостижими, а самоосъзнаването на човека вече на равнището на фактор не само от национален, но и от планетарен мащаб. След тази книга, имаща функции и значение на манифест за цялостното творчество на Жул Верн, излизат в други градове и издателства някои от най-известните му романи — „Пет седмици в балон“, „Пътешествие до центъра на Земята“, „От Земята до Луната за 97 часа“ и „Около Луната“, „Доктор Окс“, „Двадесет хиляди левги под водата (Капитан Немо)“, „Село във въздуха“.

Неповторимата Жул-Вернова атмосфера на търсеция човешки дух е съзвучна на освободените от петвековните окови творчески заложи на българина. За тяхната изява обаче се изисква и определена социална обстановка; затова второто основно направление във фантастиката, социално-политическото, също намира благоприятна почва у нас. Дори ако сравним по количествени показатели тези две направления, се стига до извода, че за разлика от много други страни през този период в България се е ценял преди всичко социалният елемент във фантастичното допускане. Трябва да се каже, че българските издателства не са били благосклонни към другия колос на фантастиката, Хърбърт Уелз, чийто талант се изявява през тези години. Все пак неговото появяване на българския книжен пазар е обещаващо: „Борба на световите“ излиза във Великобритания в 1899 г., а в България в 1900 година; през 1911 г. у нас е отпечатан малък сборник с разкази — „Най-новият ускорител“; „Освободеният свят (Повест за човечеството)“, също е публикуван само година след излизането на оригинала. „Освободеният свят“ спада към групата на т.нар.

пророчески романи на Х. Уелз. Те са насочени хронологично към близкото бъдеще, конкретно визират реализирани събития, изявяват в по-чист вид аналитичните и прогностични възможности на Уелз писателя и политическите възгледи на Уелз теоретика. В този роман за пръв път в художествената литература се появява терминът „атомна бомба“, и то в съвременния смисъл на тази дума. В „Освободеният свят“ се разказва за откриването на атомната енергия, което води до световен конфликт. След изстребителна война пред оцелелите хора стои само един път — необходими са политически и социални промени, които да гарантират на света мир. Събитията засягат също така балканските земи и народи.

В годините на Първата световна война у нас излиза на брошури и още една прогностична книга от този тип — „Адската война“ на френския автор Пол Жифар. 179-те илюстрации на книгата дават добра визуална представа за „постиженията“ на научно-техническия прогрес във военната област. Безспорно обикновеният среден европеец е трябвало да бъде предупреден за идващите масови кланици, но колко различни са подходът и изводите за бъдещото социално развитие на двамата автори — впрочем заради това единият е известен и досега, а името на другия тъне в забрава. Още едно потвърждение, че описанията на научно-техническите постижения във фантастиката не трябва да са самоцелни, а вплетени в тъканта на действието или размисъла.

Един друг автор, вече позабравен от любителите на фантастиката, е бил най-известният социален фантаст от края на миналия и началото на този век. Едуард Белами е американски писател и икономист, който през 1888 година публикува известния утопичен роман „Поглед назад. (След 100 години)“. В романа се описва мирната еволюция на капитализма в социализъм. Книгата веднага става бестселър в Америка и дава тласък за организирането на клубове, имащи за цел претворяване в реалност на идеите, заложи в нея. Тя бързо е преведена на основните езици в Европа. У нас с нея се запознават посредством руския ѝ превод. По искане на членове на БСДП тя е преведена и издадена на български език през 1892 г. В социалистическите дружинки, както свидетелствува К. Т. Бозвелиев, първият ѝ преводач, книгата е посрещната с възторг и е обект на оживени дискусии. Още по-удивителна е историята с побългаряването

й. През 1900 година излиза книга с дълго и пространно заглавие „Настоящето, разгледано от потомството ни и надничане в напредъка на бъдещето. С превод и подражание от 415-то издание на първообразното Looking Backwards от Едуард Белами. Побългарил Илия С. Йовчев.“ Въпросният Йовчев в предговора на книгата след анализ на икономическата и социална криза в света и в частност в България посочва рецептата на Белами като единствен вариант за излизане от това положение. Йовчев получава личното позволение на автора да преведе романа „Поглед назад“, като го приспособи към местните условия и изисквания, така че основната идея да стане по-леко разбираема за българския читател. Това разрешение показва, че Белами е ценял не толкова художествената, колкото научно-дидактичната стойност на творбата си.

Сюжетният скелет на оригинала е запазен — след вековен летаргичен сън героят се пробужда в 2000-та година. В серия от класическите за този тип утопии диалози се описва общественото-политическото устройство на света, разглежда се миналото и пътят на еволюцията. Българският адаптор, използвайки този сюжет, го обогатява с детайли, разбираеми за съвременниците му в отечеството, а на места дори го изменя. Героят, българинът Златко Бояров, попада в красивата, озеленена, без димящи фабрични комини София от 2000-та година. Проблемът за всеобщото равенство между хората и правото им на труд е решен както в американския оригинал. Естествено България се присъединява по-късно към международната политическа и икономическа организация — Световния индустриален съвет, тъй като страната има специфичен път на развитие в сравнение с напредналите държави. По различен начин спрямо оригинала са разгледани някои проблеми относно религията, брака, средното и висше образование, служебната квалификация и кариера, опазването на вътрешния ред в държавата, а въпросите за унаследяването и мястото на жената в живота са разгледани съвсем противоположно на американския вариант. Ценни от историко-социална страна са разсъжденията на автора за изравняване на града и селото у нас, за ролята и значението на българските културни и научни творци в света, за премахването на монархията и за българската „нова аристокрация“ и т.н. Българският вариант е наполовина по-обширен от американския, вметнати са типични нашенски изрази и пословици, цитирани са българските

статии и литературни произведения (например „Песен на паричката ми“ от П. Р. Славейков) и реминисценции от местните политически събития и злободневни теми. Фактически налице е произведение, отличаващо се от оригинала дотолкова, че следва да се говори за нов роман, първия ни български утопичен роман.

Книгата на Белами поражда както подражания, така и контрапроизведения. Към първите спадат „3000-та година“ на италианския автор Паоло Мантегаца, а към вторите „Поглед в бъдещето“ на американския писател Ричард Михаелс. Към антиутопийните варианти на социалистическия път на развитие на обществото не остава безучастен и добре известният у нас Джером К. Джером — краткият разказ „Нова утопия“ е колкото злъчна, толкова и политически неграмотна работа.

Пак тогава, в началото на века, излиза на български език и друга известна утопия — „Новини от никъде“ на английския писател и художник Уилям Морис. Според тази книга преходът от капитализма към социализма и комунизма ще мине през етапа на гражданската война. Значително по-революционни са и измененията: частната собственост е силно ограничена, постигнати са хармонични човешки отношения, държавната власт и обществената принуда са премахнати. Според У. Морис машинната цивилизация е извращение на капиталистическото общество и бъдещето принадлежи на пасторалния начин на живот. Основният поминък на населението е селскостопанското производство (дори и зданието на британския парламент е превърнато в склад за торове, „за да може това здание, което години наред е било място на безплодни разговори и обещания, да послужи на плодородието“). Силно са развити художествените занаяти и въобще изкуството е на висока почит и е превърнато в дълг на всеки гражданин. Тази утопична книга, излязла у нас в 1907 година, е първи номер от „Литературно-научна библиотека“, редактирана от Г. Бакалов.

От известните фантасти, представени у нас през същия период, трябва да се отбележи френският астроном и популяризатор Камий Фламарион. Неговите книги — „Една комета“, „Лумен“, „Стелла“ и др. — дават панорама на тогавашните астрономични знания и показват разбиранията на автора за множествеността на разумните светове във Вселената. Вероятно К. Фламарион е първият учен, представил тезата

за живот на базата на елемента силиций, както и други оригинални хипотези. Българският читател имаше възможността да се запознае и с класическата фантастична новела на Робърт Стивънсън „Доктор Джексил и мистър Хайд“.

Дебютират и представители на други нации. Повестта на руския фантаст Л. Афанасиев за времето си е била една от най-сполучливите в света космическо-социални фантастични творби. Основната ѝ тема е проблемът за намеса или ненамеса в развитието на чуждопланетна цивилизация. Интернационален екипаж открива на планетата Марс феодален строй, запазил черти и от първобитнообщинния. Хората предават безвъзмездно знанията и уменията си на местните жители. На Марс започва да се развива модерно земеделие, промишлено производство и транспорт. Но с течение на времето доброто, донесено от Земята, се превръща в зло, техниката води до нарастване на имуществените различия, заражда се капитализъм с присъщото му изостряне на обществените отношения и покваряване на нравите.

Друг автор е унгарецът Мор Йокай, написал около 100 романа и повести, от които почти двадесет с фантастични елементи. У нас е преведен само един от тях, „Двадесет хиляди години под ледовете“ — екзотични приключения в затрупан под ледовете свят, разположен близо до Северния полюс. По сюжет и романтичност на това произведение прилича повестта „Атлантида“, по-късно излязла под названието „Кристалният дворец на морското дъно“. Нейният автор е французинът Андре Лори, който е известен като съавтор на Жул Верн. Както е ясно от заглавието, действието се развива в подводната столица на легендарния континент, съхранила образци от високата култура на атлантите.

Първите четиридесет години от столетната история на книгоиздаването в България след Освобождението (периодът 1880 — 1920 година) могат да бъдат сумирани в областта на фантастиката със скромните цифри от около 50 книги от двадесет автори с общ тираж малко над 60 хиляди екземпляра. Ако под ходим само с количествени критерии, ще получим неутешителни изводи — това е равностойно на издаването сега у нас за две години, а общият тираж съответствува на този за една само книга от библиотека „Галактика“. Направеният преглед дотук обаче показва, че българският читател е получил в

повечето от случаите не книги еднодневки, а произведения, поставили фундамента на съвременната научна фантастика.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.